

2980-2806

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Vol./Cilt: 3 / Issue/Sayı: 1, June/Haziran 2025, pp./ss. 115-136.

Hız. Peygamber'in Dezavantajlı Toplumsal Gruplarla Kurduğu İletişim: Empatik ve Kapsayıcı Bir Yaklaşım

Prophet Muhammad's Communication with Disadvantaged Social Groups: An Empathetic and Inclusive Approach

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
10.05.2025

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2025

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2025

Dorlion Journal

Hüsnü Tarık KARAGÖZ

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve
Sanatları Anabilim Dalı,
Eskişehir, TÜRKİYE.

Dr. Öğrt. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve
Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim
Dalı,
Eskişehir, TÜRKİYE.

Öz

Bu araştırma, Hz. Peygamber'in dezavantajlı toplumsal gruplarla kurduğu iletişim biçimini empati ve kapsayıcılık bağlamında incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Tarih boyunca yetimler, engelliler, köleler, kadınlar, yaşlılar ve yoksullar gibi toplumsal grupların maruz kaldığı dışlanma ve ayrımcılık olguları, çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in sözlü ve sözsüz iletişim pratiklerinin, modern toplumlarda sosyal adalet, insan onuru ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde nasıl bir model sunduğu araştırmanın ana problematiğini teşkil etmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; güvenilir hadis kaynakları, siyer kitapları ve modern akademik çalışmalar içerik analizi yöntemiyle taranmıştır. Özellikle sözsüz iletişim unsurlarına, beden dili, jest, mimik ve ses tonu gibi faktörlere özel önem verilmiştir. Hz. Peygamber'in iletişim pratikleri, birey merkezli ve duygusal zekâ odaklı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Araştırma Hz. Peygamber'in dezavantajlı gruplarla kurduğu iletişimde nasıl bir empatik ve kapsayıcı model geliştirdiğini ve bu model günümüz iletişim yaklaşımlarına nasıl ışık tutmasına odaklanmaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları, kaynakların tarihsel bağlama göre yorumlanmak zorunda olması ve incelenen iletişim örneklerinin yalnızca belirli dezavantajlı gruplarla sınırlı tutulmasıdır. Ayrıca, araştırmada daha çok bireysel iletişim örneklerine odaklanılmış, siyasi veya kurumsal düzenlemeler kapsam dışında bırakılmıştır. Çalışmanın özgün değeri, Hz. Peygamber'in iletişim pratiğini yalnızca dini-tebliğ bağlamında değil; modern sosyal hizmet, empatik iletişim, insan hakları ve sosyal psikoloji perspektifleriyle ele alarak disiplinlerarası bir analiz sunmasıdır. Temel bulgular, Hz. Peygamber'in yetimlerle koruyucu ve onurlandırıcı bir ilişki kurduğu; engellilere toplumda aktif roller verdiği; kölelik sistemini ahlaki dönüşümle zayıflattığı; yoksullara yardım ederken onurlarını koruduğu; kadın ve çocuklara birey statüsü tanıdığı; yaşlı bireyleri ise bilgelik ve danışmanlık makamında değerlendirdiği yönündedir. Beden dili, ses tonu ve sözsüz iletişim unsurlarının da bu süreçlerde önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, Hz. Peygamber'in empatik ve kapsayıcı iletişim modelinin, günümüz toplumlarında dezavantajlı gruplara yönelik hak temelli ve şiddetsiz ileti-

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Karagöz, Tarık – Ayhün, Erşahin Ahmet. "Hz. Peygamber'in Dezavantajlı Toplumsal Gruplarla Kurduğu İletişim: Empatik ve Kapsayıcı Bir Yaklaşım". *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD)* 3/1 (Haziran 2025), 115-136. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15768252>

CC BY-NC 4.0 DEED

SCREENED BY

iThenticate®
Professional Plagiarism Prevention

şim stratejileri geliştirilmesi açısından güçlü bir tarihsel ve etik referans sunduğunu göstermektedir. Onun insan merkezli ve bütüncül iletişim tarzı, bireysel ilişkilerden sosyal politikalara kadar geniş bir yelpazede örnek alınabilecek bir model ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz Peygamber, Dezavantajlı Gruplar, İletişim Dili, Empati.

Abstract

This research was conducted to examine the communication style of the Prophet Muhammad with disadvantaged social groups in the context of empathy and inclusiveness. The main motivation of the study was the exclusion and discrimination that social groups such as orphans, the disabled, slaves, women, the elderly and the poor have been subjected to throughout history. The main problematic of the research is how the verbal and nonverbal communication practices of the Prophet Muhammad present a model within the framework of the principles of social justice, human dignity and equality in modern societies. The qualitative research method was used in the study; reliable hadith sources, biography books and modern academic studies were scanned with the content analysis method. Special importance was given to nonverbal communication elements, factors such as body language, gestures, facial expressions and tone of voice. The communication practices of the Prophet Muhammad were evaluated with an individual-centered and emotional intelligence-focused approach. The research focuses on how the Prophet Muhammad developed an empathic and inclusive model in his communication with disadvantaged groups and how this model sheds light on today's communication approaches. The limitations of the study are that the sources have to be interpreted according to the historical context and that the communication examples examined are limited to certain disadvantaged groups. In addition, the study focused more on individual communication examples and excluded political or institutional regulations. The original value of the study is that it presents an interdisciplinary analysis by addressing the communication practice of the Prophet Muhammad not only in the context of religious proclamation but also from the perspectives of modern social work, empathic communication, human rights and social psychology. The main findings are that the Prophet Muhammad established a protective and honoring relationship with orphans; gave the disabled active roles in society; weakened the slavery system with moral transformation; protected their honor while helping the poor; granted women and children individual status; and evaluated the elderly as wisdom and counseling. It was determined that body language, tone of voice and non-verbal communication elements also play an important role in these processes. The results of the study show that the Prophet Muhammad's empathic and inclusive communication model provides a strong historical and ethical reference in terms of developing rights-based and non-violent communication strategies for disadvantaged groups in today's societies. His human-centered and holistic communication style presents a model that can be emulated in a wide range of areas, from individual relationships to social policies.

Keywords: Islamic History, Prophet Muhammed, Disadvantaged Groups, Communication Language, Empathy.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar içerisinde belirli gruplar ekonomik, fiziksel, toplumsal veya teolojik temelli nedenlerle dışlanmış, ötelenmiş veya ayrımcılığa maruz kalmıştır. Toplamların içerisinde yer alan azınlık olarak farklı dinlere mensup olan insanlar, yetimler, engelliler, köleler, kadınlar, yaşlılar ve yoksullar sıklıkla dezavantajlı olarak konumlandırılmıştır. Bu grupların karşılaştığı zorluklar sadece sosyal dışlanma olarak kalmamış tarihin bazı dönemlerinde kitlesel katliamlara dönüşmüştür.

Hız. Peygamber yaşadığı dönemde toplumdaki dezavantajlı gruplar ile örnek bir iletişim kurmuştur. Örneğin Hız. Peygamber bir gün ağlayan bir çocuk görür ve yanına gider.

Çocuk başta tanıyamaz ve aralarında birkaç diyalog geçtikten sonra çocuğun yetim olduğunu öğrenir. Daha sonra çocuğu bağrına basıp, karnını doyurup, güzel elbiseler aldıktan sonra “İstemez misin Fatıma kardeşin olsun, istemez misin Âişe annen ve ben de baban olayım.” Çocuk karşısındakinin Hz. Peygamber olduğunu öğrenir. Heyecandan “Nasıl razı olmam, Ya Rasulallah” der.¹

Bu örnek olayda görebileceğimiz üzere Hz. Peygamber toplumdaki dezavantajlı gruplar ile günümüzdeki topluma örnek olabilecek bir iletişim kurmuştur. Bu iletişim dilinin temelinde empati ve kapsayıcı bir yaklaşım yatmaktadır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in iletişim anlayışı, yalnızca teolojik veya tarihsel bir olgu değil; aynı zamanda sosyal psikoloji, iletişim bilimleri ve etik değerler açısından incelenmesi gereken çok katmanlı bir örneklik teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber, yaşadığı dönemde toplumun çeşitli kesimleriyle doğrudan ve dolaylı iletişim kurmuş; bu iletişimi yalnızca dinî tebliğ boyutuyla değil, aynı zamanda bireylerin insani yönlerini gözetererek gerçekleştirmiştir. Özellikle toplumda görmezden gelinen veya ötekileştirilen bireylere karşı sergilediği yaklaşım, modern literatürde “empatik” ve “kapsayıcı” iletişim biçimleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir.² Onun sözlü ve sözsüz iletişiminde, muhatabını merkeze alan, yaşına, sosyal statüsüne, duygu durumuna ve bireysel farklılıklarına göre şekillenen bir anlayış dikkat çeker.³ Bu yönüyle Hz. Peygamber, yalnızca dini bir lider değil; aynı zamanda toplumun tüm kesimleriyle etkili iletişim kurabilen, duygusal zekâsı yüksek bir sosyal liderdir. Bu çalışmanın temel amacı, Hz. Peygamber'in dezavantajlı toplumsal gruplarla kurduğu iletişimi, empati ve kapsayıcılık bağlamında incelemektir. Yaşadığımız 21. yüzyılda halen dezavantajlı gruplar bulunmaktadır. Günümüzdeki dezavantajlı gruplar ile iletişim kurulurken bu çalışmanın da fayda sağlaması hedeflenmektedir. Bu gruplarla kurulan ilişkilerde Hz. Peygamber'in kullandığı iletişim biçimleri, sadece bireysel bir örneklik olarak değil; aynı zamanda sosyal adaletin, eşitliğin ve insan onurunun vurgulandığı bütüncül bir yaklaşıma işaret etmektedir. Özellikle yetimlerle olan ilişkisi, onun şahsi geçmişiyle doğrudan bağlantılıdır ve bu bağlamda empatiyi sadece bilişsel bir süreç olarak değil, yaşanmışlıkla pekişmiş bir duygusal yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür.⁴

Araştırmada metodolojik olarak nitel veri çözümlemesi tercih edilmiştir. Bu çerçevede güvenilir hadis kitapları, siyer kaynakları, klasik tarih metinleri ve modern akademik tezler taranmış; içerik analizi yöntemiyle temalar belirlenmiştir. Özellikle Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Dâvûd gibi kaynaklardaki rivayetler, bağlam içinde değerlendirilerek Hz. Peygamber'in

¹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *et-Târihu'l-Kebîr*, Haydarâbâd 1941, II, 78.

² Hüseyin Toğrul, *Hz. Muhammed ve İletişim* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 55-60.

³ Enes Hamza Kirici, *Hz. Muhammed'in İkili İlişkileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 25-50.

⁴ Fuat Şaka, *Hz. Muhammed (Sas)'in Yetimlerle İlişkisi*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 59-70.

iletişim pratikleri analiz edilmiştir. Ayrıca beden dili, jest ve mimikler gibi sözsüz iletişim unsurlarına da odaklanılmış; Hz. Peygamber'in bu alanlardaki davranış örüntüleri üzerinden duygusal aktarımlar incelenmiştir.⁵

Günümüz iletişim kuramları, birey merkezli, empatik ve sosyal bağlamı dikkate alan modelleri ön plana çıkarmaktadır. Carl Rogers'ın "empatik dinleme" ilkesi⁶ ya da Marshall Rosenberg'in "şiddetsiz iletişim" yaklaşımı⁷ gibi kuramlar, bireyin koşulsuz kabulünü, duygularını anlama çabasını ve kapsayıcı bir dil kullanımını vurgular. Hz. Peygamber'in iletişim biçimi bu yaklaşımlarla birçok ortak özellik taşımaktadır. O, muhataplarına değer veren, onları ötekileştirmeyen, hatta toplumda "görünmez" hale gelmiş bireyleri aktif sosyal özneye dönüştüren bir yöntem izlemiştir. Bu yönüyle onun iletişim modeli, çağdaş sosyal hizmet, psikoloji ve eğitim alanları için de ilham verici niteliktedir.

Bu çalışma, Hz. Peygamber'in özellikle toplumda sosyal kırılganlık yaşayan gruplarla kurduğu iletişim biçimlerini tarihsel bağlamı içinde ele alırken, aynı zamanda bu örnekliğin günümüz değerler sistemiyle olan ilişkisini de analiz etmeyi amaçlamaktadır. Onun insan merkezli, kapsayıcı ve empatik iletişimi; sadece tarihsel bir ideal değil, aynı zamanda modern toplumlar için uygulanabilir bir sosyal iletişim modelidir.

Etik Beyan: Bu çalışma, tüm etik standartlara uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu makalede sunulan bilgi ve bulgular, dürüstlük ve şeffaflık ilkelerine uygun olarak yazıya geçirilmiştir. Yazarlar, araştırmanın her aşamasında bilimsel bütünlük ve objektiflikten ödün vermemiştir. Ayrıca, bu çalışmada kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıf verilmiştir. Araştırma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

2. HZ. PEYGAMBER'İN İLETİŞİM ANLAYIŞI

İletişim, yalnızca bir mesaj aktarımı değil; aynı zamanda duygu, değer ve insan onurunun paylaşıldığı çok boyutlu bir süreçtir. Kavram olarak iletişim, Latince (*communicatio*)'den türemiş olup "ortaklık kurmak, paylaşmak" anlamına gelir. Bu yönüyle iletişim, yalnızca teknik bir aktarım değil, aynı zamanda kültürel, psikolojik ve sosyal bağlamları kapsayan bir etkileşim alanıdır. Hz. Peygamber'in iletişim pratiği de bu çok katmanlı yapıyı içselleştiren ve ahlaki değerlerle örülmüş bir bütünlük arz eder.

2.1. İletişimin İşlevsel ve Sosyal Boyutu

İletişim süreci; kaynak, ileti, kanal, alıcı ve geri bildirim gibi bileşenlerden oluşur. Ancak bu süreç sadece nötr bir mesaj aktarımı değildir. Her iletişim eylemi, niyet içerir; bu niyet bazen bilgilendirmek, bazen yönlendirmek, bazen de duygusal etkileşim kurmaktır.⁸

⁵ Yusuf Macit, "Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği", *Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2012), 29-32.

⁶ Carl R. Rogers, "The Necessary and Sufficient Conditions of Therapeutic Personality Change", *Journal of Consulting Psychology* 21/2 (1957), 95.

⁷ Marshall B Rosenberg - Riane Eisler, *Life-Enriching Education: Nonviolent Communication Helps Schools Improve Performance, Reduce Conflict, and Enhance Relationships* (California: PuddleDancer Press, 2003), 4-6.

⁸ Denis McQuail - Sven Windahl, *Communication Models for the Study of Mass Communications* (USA: Routledge, 2015), 20-25.

İletişim, bireyin kendini ifade etmesi, kimlik inşası ve sosyal etkileşim kurması açısından da kritik önemdedir. Özellikle “ben merkezli iletişim”, “araçsal iletişim” ve “oyun işlevli iletişim” gibi türler, bireyin kendi benliğiyle ve çevresiyle kurduğu çok yönlü ilişkilerin ifadesidir.⁹

Hız. Peygamber'in iletişimi de yalnızca bilgi iletme düzleminde değil; toplumsallaştırma, bilinç kazandırma, değer inşa etme ve bireyi onurlandırma gibi çok yönlü amaçlara yöneliktir. O, iletişimi hem bireyin psikolojik bütünlüğünü koruma aracı olarak hem de sosyal dengeyi tesis eden bir unsur olarak kullanmıştır. Hız. Peygamber'in iletişim pratiği, yalnızca teknik bir beceri değil; aynı zamanda yüksek ahlaki değerlerin pratiğe yansımalarıdır. Onun iletişimini anlamak için empati, merhamet, adalet ve kapsayıcılık gibi değer temelli unsurlar mutlaka değerlendirilmelidir:

- **Empati**, Hız. Peygamber'in en belirgin iletişim niteliklerinden biridir. Onun yetimlere, kölelere, kadınlara ve engellilere yönelik tutumlarında, muhatapın yaşam koşullarını anlamaya ve ona göre iletişim kurmaya özel bir özen gösterdiği görülür.¹⁰
- **Merhamet**, sadece duygusal bir eğilim değil, Hız. Peygamber'in sözlerinde ve eylemlerinde davranışa dönüşen yapıcı bir güçtür. Çocuklara, yaşlılara, hasta ve yoksullara gösterdiği şefkat, bu değerlerin pratik örnekleridir.¹¹
- **Adalet**, onun iletişiminde tarafsızlık, eşitlik ve güvenin temelini oluşturur. Güçlüye karşı da zayıfa karşı da aynı adil dili kullanan Hız. Peygamber, adaletin yalnızca hukuki bir kavram değil, iletişimin de temel etik ilkesi olduğunu göstermiştir.¹²
- **Kapsayıcılık**, farklı statü, yaş, cinsiyet, inanç ve yetenek düzeylerinden bireylerin iletişim sürecine eşit ve onurlu şekilde katılmalarını teşvik eden bir yaklaşımdır. Hız. Peygamber, kadınlara eğitim hakkı tanımış, engelli sahabileri kamu görevlerine atamış, farklı din ve etnik kökenden bireylerle saygılı iletişim kurmuştur. Bu yönüyle iletişimi yalnızca bireysel değil, sosyal bütünleşmeye hizmet eden bir araç hâline getirmiştir.¹³

Modern iletişim kuramları, bireylerin dil, statü, cinsiyet veya fiziksel farklılıkları nedeniyle dışlanmasını "ötekileştirme" olarak tanımlar.¹⁴ Ötekileştirme; iletişimde kullanılan dil, beden dili, hitap biçimi veya semboller yoluyla dolaylı veya doğrudan biçimde ortaya çıkabilir ve bireylerin benlik algısını zedeleyerek toplumsal aidiyet duygusunu yok edebilir.

⁹ Joseph A DeVito - J DeVito, "The Interpersonal Communication Book" *Instructor* 1/18 (2019), 521-532.

¹⁰ Yusuf Koç, "Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hız. Muhammed'in Uygulamaları" *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (2020), 159-200.

¹¹ Hamit Dikmen, "Hız. Peygamber'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 3/2 (Haziran 2003), 129.

¹² Şakir Berki, "İslam Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet Teşkilatı" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1-4 (1960), 35-43.

¹³ Fikret Özenç, "Dini Çeşitlilik Açısından Siyer Öğretimi" *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2019), 7-18.

¹⁴ John C Turner - Henri Tajfel, "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior" *Psychology of Intergroup Relations* 5 (1986), 7-24.

Hız. Peygamber'in iletişim anlayışı, bu anlamda ötekileştirmeyi reddeden ve her bireyi değerli gören bütüncül bir yaklaşıma dayanır. O, toplumsal olarak görünmez hâle getirilen yetimler, köleler, kadınlar, yaşlılar ve engellilerle doğrudan ve onurlu bir iletişim kurmuştur. Hız. Bilâl-i Habeşî'yi ezan görevine getirmesi, Hız. Ümmü Mektûm'u Medine'ye vekil bırakması, kadınların doğrudan kendisine soru sormasını teşvik etmesi gibi örnekler, iletişimde eşitlik ve katılım ilkesini benimseyen bir önderliğin göstergesidir.

Özellikle Veda Hutbesi'nde ifade ettiği şu cümle, dönemin sınıfsal ve ırksal ötekileştirme pratiklerine doğrudan bir eleştiridir: *“Arap'ın Arap olmayana, beyazın siyaha üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadadır.”* Bu anlayış, iletişimde ahlaki sorumluluğu ve sosyal adaleti esas alan katılımcı ve saygılı bir modelin temellerini oluşturur.

2.2. Hız. Peygamber'in Sözlü İletişim Özellikleri

Sözlü iletişim, sadece kelimelerin karşılıklı olarak aktarımı değil; anlamın, duygunun ve değerlerin muhataba geçmesini sağlayan çok katmanlı bir süreçtir. Hız. Peygamber'in sözlü iletişim tarzı, bu anlamda salt bilgi iletmenin ötesine geçerek pedagojik, ahlaki ve duygusal bağ kuran bir model sunar. Onun dilindeki incelik, hitap biçimindeki denge ve anlatımındaki açıklık; muhataplarını tanımaya, bağlamı gözetmeye ve etkili öğrenme sağlamaya dayalıdır. Bu iletişim tarzı dört temel unsurla öne çıkar: Hitabet tarzı, temsili anlatım, bağlamsal farkındalık ve birey odaklı mesaj iletimi.

Hız. Peygamber'in hitabeti, “kavlen leyyinen” (yumuşak söz söyleme) ilkesine dayanır. Konuşmaları sade, anlaşılır, kısa ve özündür; muhatapın seviyesine uygun, onur kırmayan bir dil içerir.¹⁵ Hitabında tekrarlar vurgulama, soru-cevap yöntemiyle düşündürme, duraklama ve ses tonunu ayarlama gibi teknikler kullanmıştır. Bu yöntemler, günümüz etkili iletişim kuramlarıyla da paralellik gösterir.

Hız. Peygamber, soyut kavramları somutlaştırmak için temsili anlatım yöntemine başvurmuştur. Ateşe koşan kelebek mecazı, doğru yolu çizen çizgiler ve namazı nehirde yıkanmaya benzetme gibi örneklerle duygu ve zihinde kalıcılık sağlamıştır.¹⁶ Onun iletişiminde bağlamsal duyarlılık öne çıkar. Çocuklara sevgi temelli, liderlere diplomatik, mahremiyet gerektiren konularda ise dolaylı ve onurlu bir dil kullanmıştır. İletişim tarzı, muhatapın yaşını, sosyal konumunu ve ruh hâlini gözeterek “bağlamsal iletişim” ilkesiyle örtüşür.¹⁷ Örneğin:

- “Siz ateşe koşan kelebekler gibisiniz, ben ise sizi oradan uzaklaştırmaya çalışıyorum.” diyerek uyarıcı rolünü mecazla açıklar.¹⁸

¹⁵ Kur'ân Yolu (Erişim 16 Nisan 2025), Tâhâ 20/44.

¹⁶ Stephen E Lucas - Paul Stob, *The Art of Public Speaking*, (McGraw-Hill, 2020), 12-18.

¹⁷ Emrah Kandemir, “Bir Davetçi Olarak Hız. Muhammed'in (Sav) Rehberliğinde Din Görevlisinin İletişim Dili” *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 4 (2023), 93-112.

¹⁸ Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Fedâil, 17 (5955/965).

- Günde beş vakit namazı nehre girip yıkanma teşbihiyle anlatması,¹⁹ soyut ibadetin arınma fonksiyonunu zihinde somutlaştırır.

H. Peygamber'in sözlü iletişiminde dikkat çeken en önemli yönlerden biri de bağlamsal duyarlılıktır. Konuştuğu kişilerin yaşını, sosyal konumunu, dini bilgisini ve ruh hâlini dikkate alarak mesajlarını şekillendirmiştir.

- Çocuklara, oyunlaştırılmış ve sevgi temelli bir dil kullanır, göz hizasına iner ve sabırla dinlerdi.²⁰
- Toplum liderlerine hitap ederken, sözlerinin siyasi ve sosyal etkisini gözetir; diplomatik bir dil benimserdi.²¹
- Mahremiyet gerektiren konularda dolaylı ve hikâyelerle anlatım tercih eder; böylece muhatabın onurunu koruyarak rehberlik ederdi.²²

Bedevî bir adamın mescitte abdest bozmasına karşı sahabeler tepki gösterdiğinde, Hz. Peygamber sabırla yaklaşarak yalnızca “Bu mescitler Allah'ı zikretmek içindir.” diyerek öğretici ama kırıcı olmayan bir dil kullanmıştır.²³ Bu birey odaklı iletişim, çağdaş iletişim psikolojisinde “duyarlı iletişim” ya da “empatik yönlendirme” olarak adlandırılır. Hz. Peygamber'in bu tarzı, onun sadece sözlü değil; aynı zamanda pedagojik ve duygusal zekâ temelli bir iletişim modeli sunduğunu göstermektedir.

2.3. Hz. Peygamber'in Sessiz Dili ve Anlamların Bedensel Yansımaları

Sözsüz iletişim, bireylerin duygu ve düşüncelerini kelimeler olmadan aktardığı en doğal iletişim biçimidir. Jestler, mimikler, suskunluk, dokunma ve göz teması gibi unsurlar, mesajların çoğunu kelimelerden daha etkili şekilde iletir.²⁴ Hz. Peygamber'in iletişiminde de sözsüz ifadeler önemli bir yer tutmuş; jest ve mimikleriyle mesajlarını güçlendirmiştir. Konuşurken işaret parmağını kaldırması, ellerini kenetlemesi gibi beden dili unsurları, kavramsal mesajları desteklemiştir.

H. Peygamber'in tebessümü ise iletişimde açıklık ve samimiyetin bir göstergesi olmuş, duygularını mimikleriyle açıkça yansıtmıştır. Ayrıca suskunluk da onun bilinçli bir iletişim yöntemi; doğrudan cevap vermek yerine susarak muhataplarının düşünmesini teşvik etmiş, bu tavrıyla aktif suskunluğu bir öğreti aracı haline getirmiştir.²⁵

¹⁹ Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Mevâkitü's-Salât, 6 (Hadis no: 6, 1/299).

²⁰ Müslim, Fedâil, 51.

²¹ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik bin Hişâm el-Himyeyî, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim Ebyarî, Abdu'l-Hafız Şelebî, (Beyrut: Daru İbni Kesir, 2005), 929-931.

²² Buhârî, Hudûd, 22.

²³ Buhârî, Vudû', 58.

²⁴ Albert Mehrabian - Norman Epstein, “A Measure of Emotional Empathy” *Journal of Personality*, (1972), 526.

²⁵ Zehra Baysal, *H. Peygamberin Örneğinde Sözsüz İletişim* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), 2022, 17-20.

Hadis literatüründe Hz. Peygamber'in karşılaştığı herhangi bir olay sonucunda susması ya da tepki vermemesi takriri sünnet kapsamında değerlendirilir.²⁶ Hz. Peygamber'in bir olay karşısında sessiz kalması, hadis literatüründe "takriri sünnet" olarak kabul edilir. Örneğin, Zâtüsselâsil Seriyyesi'nde kumandan Amr b. El-Âs, soğuk nedeniyle teyemmümle namaz kıldırması; durum Hz. Peygamber'e şikâyet edilince, Amr'ın açıklamasını dinlemiş ve sessiz kalarak kararını onaylamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in dokunuşları, çocukların başını okşamak, hastalara dua için temas etmek ve sahabelerin omzuna elini koymak gibi davranışlarla, sadece fiziksel değil; şefkat, güven ve onarıcı bir bağ kurma aracı olmuştur.²⁷

Hz. Peygamber'in sözsüz dili – bakışı, tebessümü veya sessizliği – muhatapları üzerinde derin duygusal etkiler bırakmıştır.²⁸ Sahabeler onun sadece sözlerini değil, beden dilini, suskunluğunu ve davranışlarını da dikkatle gözlemleyip örnek almışlardır. Abdullah b. Mes'ûd'un onun namazdaki duruşunu tarif etmesi, Hz. Peygamber'in beden diliyle de eğitim verdiğini ortaya koyar.²⁹

3. DEZAVANTAJLI TOPLUMSAL GRUPLARLA KURULAN İLETİŞİM

3.1. Yetimlerle İletişim

Toplumların en kırılgan kesimlerinden biri olan yetimler, tarih boyunca sosyal koruma ve merhamete en çok ihtiyaç duyan bireyler arasında yer almıştır. İslam dini, yetimlere yönelik yaklaşımda yalnızca bireysel ahlaki sorumluluğu değil, aynı zamanda sosyal adaletin bir gereği olarak kolektif korumayı esas almıştır. Hz. Peygamber'in yetimlerle kurduğu iletişim de bu çerçevede şekillenmiş; barınma, sahiplenme, maddi ve manevî destek, aynı zamanda toplumsal statülerin dönüştürülmesi yönünde örnek teşkil etmiştir.

Kendisi de bir yetim olarak dünyaya gelen ve çocuk yaşta öksüz kalan Hz. Peygamber, içinde yaşadığı toplumun yetim ve kimsesiz çocuklara karşı kötü davranışlar sergilediğine bizzat şahit olmuştur. Bu yüzden, belki de üzerinde titizlikle durulması ve himaye edilmesi gereken sosyal grupların başında yetim ve kimsesiz çocuklar gelmiştir.³⁰ Hz. Peygamber'in yetimlerle ilişkisi, sadece öğretisel değil, aynı zamanda kişisel bir yaşanmışlığa dayanır. O, babası Abdullah'ı doğmadan önce, annesi Âmine'yi ise altı yaşında kaybederek erken yaşta yetim kalmıştır. Bu deneyim, onun yetimlerle olan empatik ilişkisinin temelini oluşturmuştur. Nitekim Kur'an'da ona hitaben şöyle buyrulmuştur:

"O seni yetim bulup barındırmadı mı?"³¹ Bu ayet, Hz. Peygamber'in hem bir yetim olarak korunup gözetildiğini, hem de kendi hayatında yetimlere nasıl yaklaşması gerektiğinin ilahi bir rehberlikle şekillendiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in yetimlere sunduğu koruma,

²⁶ Halit Özkan, "Takrir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/469-471.

²⁷ Elşad Mahdudov, "Zâtüsselâsil Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/153-154.

²⁸ Mustafa Çakmak, *Çağdaş Batı ve İslam Düşüncesinde Dinsel Kapsayıcılık* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 105.

²⁹ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, Sünen, Da'vât, 114 (Hadis no: 5/563).

³⁰ İsmail Metin, "Hz. Peygamber'in Çocukları Şiddet, İhmal ve İstismardan Korumaya Yönelik Tutumu", *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu, Mevlid-i Nebi Sempozyumu, Peygamberimiz ve Çocuk* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 451.

³¹ Duha, 93/6.

yalnızca duygusal veya simgesel bir tutum değil; somut yardımları, koruyucu aileliğe teşviki ve bire bir ilgiyi içeren bir sosyal sistem örneğidir. Sahih rivayetlere göre, Hz. Peygamber sık sık yetimlerin bakımını üstlenen kişileri teşvik etmiş, onları Allah'a yakınlıkla ödüllendirmiştir:

“Ben ve yetimi himaye eden kimse, cennette şöyleyiz!” buyurmuş ve iki parmağını yan yana getirmiştir.³² Bu hadis, yetimle ilgilenmenin yalnızca dünyevî değil, aynı zamanda uhrevî bir karşılığı olduğuna dikkat çekerken, Peygamber'in bu konuda ne denli güçlü bir söylem kullandığını da gösterir. Bu teşvik, toplumun ileri gelenlerinden sade bireylerine kadar herkesin yetimlere karşı duyarlılık geliştirmesini sağlamıştır.

Ayrıca Hz. Peygamber, yetim mallarının korunması ve adaletli şekilde idare edilmesi konusunda da çok hassas davranmıştır. Kur'an'da yetim mallarının haksız yere yenmesi, büyük bir günah olarak belirtilmiş ve “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar.”³³ buyrulmuştur. Bu bakımdan Peygamber hem yetimlerin ekonomik haklarını korumuş hem de ahlaki sorumluluk bilincini topluma yaymıştır.

Hz. Peygamber, yetimleri yalnızca merhamet edilmesi gereken bireyler olarak değil, topluma katkı sunabilecek potansiyele sahip kişiler olarak görmüştür. Onlara maddi destek sağlamanın ötesinde, toplumsal saygınlık ve fırsat eşitliği sunmuştur. Zeyd b. Harise'nin evlat edinilerek toplumda önemli bir konuma getirilmesi, bireysel sahiplenmenin yanında sosyal tanınmanın da örneğidir.³⁴ Ayrıca yetimlere eğitim fırsatları vererek ve meclislerde söz hakkı tanıyarak onların aktif toplumsal katılımını desteklemiştir. Bu yaklaşım, modern anlamda kapsayıcı sosyal iletişim modelinin erken bir örneğini oluşturur.³⁵

3.2. Engellilerle İletişim

Tarih boyunca engelli bireyler fiziksel veya zihinsel farklılıkları nedeniyle dışlanmış ve ötekileştirilmiştir. Antik düşünürler Aristo, Sokrates ve Eflatun, engellilere karşı ayrımcı yaklaşımlar sergilemiş, bu anlayış Roma ve Mısır uygarlıklarında da sürmüştür. Ancak İslam, engellilere onur, hak ve toplumsal katılım temelli bütüncül bir yaklaşım sunmuş; Hz. Peygamber bu anlayışı fiilen uygulamıştır. O, engelli bireyleri toplumdan dışlamamış, aksine sosyal kapsayıcılık ve temsil hakkını önemsemiştir.

Görme engelli sahâbî Abdullah b. Ümmü Mektûm ile yaşanan olay ve ardından inen Abese Suresi, bu duyarlılığın Kur'anî temelini ortaya koymuştur.³⁶ “Kendisine âmâ geldi diye yüzünü ekşitti ve arkasını döndü.”³⁷ Bu ayet, yalnızca Hz. Peygamber'e değil, tüm insanlığa engelli bireyleri küçümsememenin ilahi bir uyarısıdır. Hz. Peygamber bu olaydan sonra Abdullah'a

³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Ebû Ümâme el-Bâhilî, 22505 (7/392; V, 250).

³³ Nisâ, 4/10.

³⁴ Bünyamin Erul, “Zeyd b. Hârise”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/319-320.

³⁵ Şaka, “Hz. Muhammed (sav)'in Yetimlerle İlişkisi”, 59-70.

³⁶ Naci Kula, “Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed'in Örneği (Çorum Örneği)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011), 163-194.

³⁷ Abese, 80/1-2.

özel ilgi göstermiş; onu küçümsemek bir yana, farklı zamanlarda Medine valiliği ve müezzinlik görevleriyle onurlandırmıştır.³⁸

Bu tavır, engelli bireylerin ötekileştirilmemesi gerektiğini yalnızca sözde değil, pratik düzeyde de hayata geçiren bir iletişim biçimini ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in bu uygulamaları, bugün insan hakları belgelerinde yer alan engelli bireylerin onurunu koruma ve fırsat eşitliği sağlama ilkelerinin çok öncesinde dile getirilmiştir.

Hz. Peygamber'in engelli bireylerle kurduğu iletişimin temel ilkelerinden biri, onları sadece koruma nesnesi olarak değil, toplumsal faillığe sahip bireyler olarak görmesidir. Engelli bireylerin yalnızca acınacak durumda olmadığını; aksine potansiyellerinin toplumsal fayda için harekete geçirilmesi gerektiğini çeşitli örneklerle ortaya koymuştur.

İbn Ümmü Mektûm'un müezzin olarak atanması, kimi zaman Hz. Peygamber'in yokluğunda Medine'ye vekil olarak bırakılması, bu bireylerin hem dini hem de idari görevler üstlenebileceğini göstermektedir. Bu uygulamalar, günümüzde engellilerin temsil hakkı, liderlik pozisyonları ve karar alma süreçlerine katılımı gibi konuların tarihsel bir öncülüdür.

Kur'an-ı Kerim'de de engellilere yönelik hassasiyet vurgulanmıştır: “Âmâya, topala, hastaya bir zorluk yoktur.”³⁹ Bu ayet, fiziksel sınırlılıkların kişilere yüklenmemesi gerektiğini bildirirken aynı zamanda görev dağılımında adaletli bir düzenin tesisini öngörür.

Hz. Peygamber'in hadislerinde ise engellilere yönelik olumlu davranışların “sadaka” sayılacağı ifade edilmiştir. Şöyle buyurur: “Görme engelliye yol göstermek, sağıra işaretle anlatmak, dilsizle kolaylaştırmak sadakadır.”⁴⁰

Bu ifade, engellilerle kurulan iletişimin sadece bireysel değil; aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk ve ibadet bilinciyle ele alınması gerektiğini ortaya koyar. Ayrıca Peygamberimiz, engellilerin desteklenmesini bireylerin üzerine yıkılmış kişisel bir yük değil, toplumsal bir görev olarak tanımlar:

“Kim bir kell (yardıma muhtaç) bırakırsa, o külfet Allah ve Resulüne aittir.”⁴¹ Burada geçen “kell” kelimesi, kendi işini yapamayan, fiziksel ya da zihinsel açıdan desteğe muhtaç bireyleri kapsar ve bu bağlamda tüm engelli bireyleri içine alır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, engelliliği şöyle tanımlar:

³⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/42.

³⁹ Nur, 24/61.

⁴⁰ Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, thk. Berrâk b. Abdullah el-Berrâk (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001).

⁴¹ Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Ferâiz, 5 (Hadis no: 6732).

“Normal bir kişinin, kişisel veya ruhsal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri bedensel veya ruhsal kabiliyetlerindeki kalıtsal veya sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayan kişi.”⁴²

Türkiye'de 2013 yılında, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da yapılan değişiklik, “özürlü” terimi çıkarılarak yerine “engelli” ifadesi getirilmiş ve bireyin değersizleştirilmesine yol açabilecek her türlü kavram dilsel düzeyde de terk edilmiştir.⁴³

Bu modern hukukî ve sosyal düzenlemeler, Hz. Peygamber'in 1400 yıl önce uyguladığı saygılı, duyarlı ve kapsayıcı iletişim yaklaşımıyla örtüşmektedir. O, engelliliği bir eksiklik değil; bireyin farklılıklarından biri olarak kabul etmiş, her bireyi ilahi ölçüt olan takva ve sorumluluk ilkesi doğrultusunda değerlendirmiştir.

3.3. Köleler ve Azatlılarla İletişim

Kölelik, İslam öncesi Arap toplumunda sosyal yapının ayrılmaz bir parçasıydı. Savaşlar, borçlar, suçlar veya soy farklılıkları nedeniyle insanlar köleleştiriliyor; bu statü hem bireyin haklarını elinden alıyor hem de onu aşağılanmaya açık hâle getiriyordu. Köleler, sadece iş gücü değil, aynı zamanda meta olarak görülüyor; alınıp satılıyor, miras bırakılıyor, cezalandırılabilirlerdi. Bu sistem yalnızca Arap Yarımadası'nda değil, Antik Roma, Yunan, Çin ve Hint toplumlarında da benzer şekilde yerleşti.

Bu tarihsel bağlamda İslam, kölelik kurumunu doğrudan ve bir anda ortadan kaldırmak yerine, aşamalı ve ıslah edici bir yöntem izlemiş; kölelerin hem fiziksel hem de sosyal açıdan özgürleştirilmesini teşvik etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette kölelerin azat edilmesi, ahlaki bir sorumluluk ve ibadet olarak sunulmuş; fidye, keffaret ve sadaka uygulamalarında azat etme birincil seçenek olarak öne çıkarılmıştır.⁴⁴

Hz. Peygamber, kölelerle kurduğu iletişimde, dönemin geleneksel üstünlük anlayışını reddederek onların da temel haklara ve onura sahip bireyler olduğunu vurgulamıştır. Sahih hadislerde onun şöyle buyurduğu rivayet edilir:

“Köleleriniz kardeşlerinizdir. Allah onları sizin himayenize verdi. Kimin yanında bir köle varsa, ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Gücünün yetmediği işte onu çalıştırmassın; eğer çalıştırsa ona yardımcı olsun.”⁴⁵

Bu söz, sadece bir tavsiye değil; dönemin sınıf hiyerarşisine doğrudan bir müdahaledir. Hz. Peygamber, kölelik sisteminin içinde var olmaya devam etse bile, bu

⁴² Cihan Selek Öz - Serdar Orhan, “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme” *Çalışma İlişkileri Dergisi* 3/2 (2012), 36-48.

⁴³ Şule Ürker, “Türk Mevzuatında Özürlülük Terminolojisi” *OZ-VERİ* 7/1 (2010), 1583-1592.

⁴⁴ Bakara, 2/177; Nisa, 4/92.

⁴⁵ Buhârî, “İman”, 22.

sistemin ruhunu ahlaki temellerle dönüştürmeye çalışmıştır. Köle ile efendi arasındaki ilişkiyi “kardeşlik” zeminine taşıması, onu çağının çok ötesine taşıyan bir lider haline getirmiştir.⁴⁶

Hız. Peygamber, kendi mülkü olan tüm köleleri zamanla azat etmiş; bunu bir erdem ve sorumluluk olarak görmüştür. Bu anlamda Zeyd b. Hârise özel bir örnek teşkil eder. Zeyd, küçük yaşta köle olarak Hız. Hatice tarafından Peygamber’e verilmiş, Hız. Peygamber onu azat etmiş ve evlat edinmiştir. Zeyd’i, halasının kızı Zeynep bint Cahş ile evlendirerek ona ailevi ve toplumsal saygınlık kazandırmıştır.⁴⁷ Ayrıca Zeyd, İslam tarihinde ilk kez ordu komutanı olarak görevlendirilen azatlı bir köle olmuştur.⁴⁸ Bu durum, azat edilmiş bir kişinin yalnızca özgür değil, aynı zamanda yönetici olabileceği bir toplumsal yapı tahayyülünün ürünüdür.

Hız. Peygamber ayrıca köle bir kadının, hür bir erkekten olan çocuğunun hür olması gerektiğini hükme bağlamıştır. Bu, sadece bireysel hakların değil, nesillerin özgürlük hakkının da tanınması anlamına gelir. Aynı şekilde “ümmü veled” (efendisinden çocuk doğuran cariye) statüsündeki kadınların satılması veya hediye edilmesi uygulamasını da kaldırmıştır.⁴⁹ Bu karar, kadının bir eş ve anne olarak konumunu koruyarak hem kadının hem de çocuğun insan onurunu güvence altına almıştır.⁵⁰

Hız. Peygamber’in köleler ve azatlılarla olan ilişkisi, yalnızca bireysel merhamet temelli değil; aynı zamanda toplumsal eşitliğin inşasına yönelik yapısal bir tavidir. Bilâl-i Habeşî, bu noktada en çarpıcı örneklerden biridir. Habeş kökenli bir köle iken Müslüman olduktan sonra işkencelere maruz kalan Bilâl, Hız. Peygamber tarafından azat ettirilmiş ve ardından İslam tarihinin ilk müezzini olarak görevlendirilmiştir.⁵¹ Ona bu görevin verilmesi, yalnızca bir ritüel görev değil; siyahî bir kölenin Müslüman toplumunun sesini temsil eder konuma gelmesi açısından dönüştürücü bir adımdır. Bilâl, daha sonra Medine'deki önemli karar süreçlerinde de etkin olmuştur.

Hız. Peygamber, Veda Hutbesi’nde de bu eşitlik anlayışını en üst düzeyde ilan etmiştir:

“Ey insanlar! Hepiniz Âdem’densiniz ve Âdem topraktandır. Arab’ın Arap olmayana, beyazın siyaha hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadır.”⁵²

Bu ifade, ırk, soy, cinsiyet veya kölelik geçmişi gibi ayrımların İslam toplumu içinde geçersiz kılındığını ilan eder niteliktedir. Aynı dönemde Avrupa toplumlarında köle bir

⁴⁶ Hamza Aktan, “Hız. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur’anî Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 70.

⁴⁷ İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü’s-Sâdır), 1957, 3/17.

⁴⁸ Recep Erkocaaslan, “Kur’ân’da İsmi Zikredilen Tek Sahâbî Zeyd B. Hârise’nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslâm’a Hizmetleri”, *Journal of International Social Research* 11/56 (2008), 986-991.

⁴⁹ Züleyha Karakuş - Mehmet Mahfuz Söylemez, *Hız. Peygamber’in Köle ve Cariyeleri* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi İstanbul, (2020), 8.

⁵⁰ Kirici, *Hız. Muhammed’in İkili İlişkileri*, 110.

⁵¹ Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/152-153.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411, 5622.

kadının doğurduğu çocuk dahi özgür sayılmazken Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla bireyin insan oluşu temel değer haline getirilmiştir.

Alman sosyalist düşünür Auguste Bebel, Arap kültürünü Batı'ya tanıttığı eserinde Hz. Peygamber'in kölelik konusundaki uygulamalarını şu sözlerle değerlendirir. "Köleliğe tamamen karşı çıkmak ve köleciliğin yok edilmesini istemek, o yüzyılların anlayışına ve örflerine çok aykırı olurdu. Hz. Peygamber, Avrupa'nın asırlar sonra başaramadığını o çağda başarmıştır."⁵³

3.4 Yoksullar ve Muhtaçlarla İletişim

Yoksulluk, yalnızca maddi eksiklik değil; aynı zamanda toplumsal dışlanma, aşağılanma ve görmezden gelinme riskini de beraberinde getiren çok boyutlu bir durumdur. Bu bağlamda yoksullarla kurulan iletişim, sadece ekonomik değil, ahlaki, insani ve sosyal yönleriyle de ele alınmalıdır. Hz. Peygamber'in bu alandaki yaklaşımı, İslam'ın yoksulluk karşısındaki etik duruşunu temsil eder.

Hz. Peygamber'in yoksullarla kurduğu iletişim biçimi, sadece infak ve sadaka ile sınırlı kalmamış; onların toplumsal bütünlük içinde eşit bireyler olarak varlıklarını sürdürebilmesini mümkün kılan bir saygı, paylaşım ve dayanışma dili inşa etmiştir. O, yoksulluğu bir kusur değil, bir imtihan ve sorumluluk alanı olarak değerlendirmiş; muhtaçların aşağılanmasına, dışlanmasına veya küçümsenmesine karşı net bir duruş sergilemiştir. Hz. Peygamber'in yoksullarla iletişiminde en temel ilke, toplumsal dayanışmayı teşvik eden bir adalet ve merhamet ahlakına dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de, yoksullara mal vermek yalnızca bir fazilet değil, mümin olmanın şartlarından biri olarak sunulur:

*"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere inanan, malını sevmesine rağmen akrabalara, yetimlere, yoksullara... veren kimselerindir."*⁵⁴

Hz. Peygamber bu ilahi emri, hayatının her alanında uygulamış; yoksulları toplumdan izole etmek yerine toplumla bütünleştirmiştir. Ashâb-ı Suffa örneğinde olduğu gibi, Medine'ye hicretten sonra barınacak yeri olmayan fakir sahabeleri, Mescid-i Nebvî'nin bitişiğinde misafir etmiş; onlarla birebir ilgilenmiş, sahabeleri de yardıma teşvik etmiştir.⁵⁵

Bir gün Peygamber'e fakir bir sahabe gelir, elinde bir kap ile yardım ister. Hz. Peygamber ona sadaka vermek yerine, elindeki kabı pazarda satmasını önerir ve bu şekilde kendi geçimini sağlamasını ister.⁵⁶ Bu örnek, yalnızca yardım etmek değil, bireyin onurunu koruyarak üretkenliğe yönlendirmek açısından önemlidir.

⁵³ Fatma Nesibe Çolak - Cansu Kaya, "August Bebel'in Düşünce Dünyasından Bir Kesit: Din, İslam ve Hristiyanlık Üzerine Değerlendirme", *Akademik Hassasiyetler* 11/26 (2024), 347-371.

⁵⁴ Bakara, 2/177.

⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/373.

⁵⁶ Ebu Davud, *Zekât* 26, (1639).

Yine bir hadisinde şöyle buyurur: “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”⁵⁷ Bu ifade, yalnızca bireysel yardım sorumluluğunu değil, toplumsal farkındalık ve dayanışma bilincini tesis etmeye yöneliktir. Hz. Peygamber’in dilinde yoksullar, yük değil; Allah’a yakınlaşma vesilesidir.

3.5. Kadınlar ve Çocuklarla İletişim

Hız. Peygamber’in toplumsal iletişim modelinde kadınlar ve çocuklar, dönemin hâkim değer yargılarının çok ötesinde, hak, adalet ve şefkat ilkeleriyle ele alınmıştır. İslam öncesi Arap toplumunda kadının değersiz, çocukların ise birey olarak görülmediği bir atmosferde, Hız. Peygamber’in hem kadınlarla hem de çocuklarla kurduğu iletişim, insan onuruna dayalı, kapsayıcı ve dönüştürücü nitelikte olmuştur.⁵⁸

Cahiliye diye adlandırılan İslam öncesi dönemde kadınlar, sosyal statü bakımından cariyeler ve hürler olmak üzere ikiye ayrılırdı. Erkekler istedikleri sayıda kadınla evlenebilirlerdi.⁵⁹ İslam öncesi Arap toplumunda kadının sosyal statüsü son derece düşüktü. Kadınlar miras hakkından mahrum bırakılır, eğitimden yoksun tutulur, çoğu zaman bir mal gibi alınıp satılırdı. Kız çocuklarına sahip olmak, toplumsal bir utanç sebebi sayılıyor; bu nedenle kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü acı uygulamalar yaygındı. Hız. Peygamber kız çocukların toprağa gömülmesini ve öldürülmesini yasaklamış ve bunun büyük bir günah olduğunu bildirmiştir.⁶⁰ Bu bağlamda İslam’ın gelişi ve Hız. Peygamber’in uygulamaları, kadınlar için adeta bir toplumsal kurtuluş vesilesi olmuştur.

Hız. Peygamber’in kadınlara hitaben söylediği şu söz bu dönüşümün temel ilkesini ortaya koyar: “Hiç şüphesiz Allah kadınlara iyi davranmanızı tavsiye eder. Çünkü onlar annelerinizdir, kızlarınızdır, teyzelerinizdir.”⁶¹

Hız. Peygamber’in kadınlarla kurduğu iletişimde üç temel unsur dikkat çeker: Saygı, danışma ve katılım. O, kadınları aşağılayan geleneksel anlayışı reddetmiş; kadınları sadece eş ve anne olarak değil, düşünen, fikir üreten ve toplumsal katkı sunabilen bireyler olarak kabul etmiştir. Bu kapsamda kadınların eğitime erişimi de desteklenmiş; onların doğrudan Hız. Peygamber’e sorular sorması, eğitim talep etmeleri ve buna cevap almaları teşvik edilmiştir.⁶²

Nitekim bir kadın, Hız. Peygamber’e şöyle der: “Ey Allah’ın Resulü! Erkekler sözlerinizi alıp götürüyorlar. Bize de bir gün ayır ki sana gelip öğrenelim.” Hız. Peygamber bu isteği olumlu karşılamış ve kadınlara özel eğitim günleri tayin etmiştir.⁶³

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 369.

⁵⁸ Halime Bayram, “Hız. Peygamber’in (Sav) Kadın Dindarlığına Dair Uygulamaları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2015), 85–96.

⁵⁹ İsmail Metin, “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022), 556.

⁶⁰ Hasan Telli, “Çocuk ve Ölüm Bağlamındaki Olaylara Hız. Peygamber’in Yaklaşımı”, *XIV. Uluslararası Mevlîd-i Nebi Sempozyumu İslâm ve Çocuk 14-15 Aralık 2020 Tebliğler Kitabı* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 227–228.

⁶¹ Tirmizî, *Radâ*, 11 (No. 11163).

⁶² Gül Rabia Avcı, “İslam’da Kadın” *Genç Atabe Dergisi* 3 (2022), 45–48.

⁶³ Buhârî, *İlim*, 36 (No. 128).

H. Peygamber, kadınların istemedikleri biriyle zorla evlendirilmelerine karşı çıkmış, evlilikte rıza ve düşüncelerini esas almıştır. Sosyal meselelerde de kadınların görüşlerine başvurmuş, Hudeybiye Anlaşması'nda eşi Ümmü Seleme'nin tavsiyesine uyması bu yaklaşımın somut bir örneğidir.⁶⁴

Kur'an-ı Kerîm'de kadın ve erkek arasında inanç ve sorumluluk açısından eşitlik vurgulanmış, H. Peygamber de bu ilkeyi hayatına yansıtarak kadınlarla saygılı ve şefkatli bir iletişim kurmuştur.⁶⁵ Bu eşitlik ilkesini sosyal hayata geçiren H. Peygamber, kadınlara saygılı, koruyucu ve şefkatli bir iletişim dili kurmuştur. Nitekim şu hadisi bu anlayışı pekiştirir: *"Dünya bir geçimlidir, en hayırlı geçimlik ise salih kadındır."*⁶⁶

H. Peygamber'in çocuklara yönelik yaklaşımı, sadece pedagojik değil; aynı zamanda merhamet, adalet, eğitici yönlendirme ve oyunla öğrenme gibi çok yönlü unsurları içeren bir sistematik iletişim biçimidir. O, çocuklarla iletişimde sevgi temelli bir dil kullanmış; onları birey olarak görmüş, dinlemiş ve değer vermiştir.

Sahabî Enes b. Mâlik şöyle anlatır: *"Resûlullah'a on yıl hizmet ettim. Bana bir kere bile 'öf' demedi."*⁶⁷ Bu ifade, H. Peygamber'in çocuklara karşı ne denli sabrı ve hoşgörüsü yüksek bir iletişim tarzı benimsediğini göstermektedir.

Ümmü Halid adındaki küçük bir kız çocuğunun, H. Peygamber'in mühür yüzüğüne dokunmasına izin vermesi ve onunla sohbet etmesi,⁶⁸ çocukla iletişimde seviyeye inme ve duygusal bağ kurma becerisinin önemli bir örneğidir.

Peygamber çocuklara selam verir, onları okşar, birlikte yürür ve oyun oynardı. Namaz kıldırırken çocukların ağladığını duyduğunda, namazı kısa tutar; böylece hem çocuğun duygusunu hem de annenin halini gözetirdi.⁶⁹ Kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir dönemde, H. Peygamber kız çocuklarını özellikle övmüş; onları büyütüp güzelce yetiştirenlerin cennete gideceğini müjdelemiştir: *"Kimin iki kızı olur da onları güzelce büyütürse, o kişi cennettedir."*⁷⁰

O, sadece Müslüman çocuklara değil, savaş esiri çocuklara da merhametle yaklaşmış; annelerinden ayrılmamaları gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca çocuklara taşıyabileceklerinden fazla sorumluluk yüklenmesine karşı çıkmış; savaşa yaşça küçük olanları kabul etmemiştir. Bu, çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimini gözetten bir sosyal sorumluluk anlayışıdır.

⁶⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/309.

⁶⁵ Ahzâb, 33/35.

⁶⁶ Müslim, *Radâ'*, 1 (No. 1467)

⁶⁷ Buhârî, *Edeb*, 39 (No. 1422).

⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Libâs*, 25 (No. 4081).

⁶⁹ Buhârî, *Ezân*, 65 (No. 707).

⁷⁰ Tirmizî, *Birr*, 13 (No. 1913)

İsimlendirme konusundaki tavsiyesi de çocuklarla kurulan iletişimin bir parçasıdır. “Kıyamet günü, kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Güzel isimler koyun.”⁷¹ Bu tavsiye, çocukların gelecekte alay konusu olmalarını engellemek, kimlik ve aidiyet duygularını güçlendirmek amacı taşır. Bu da iletişimin sadece sözlü değil, kültürel ve sembolik boyutlarını da kapsadığına işaret eder.

3.6. Yaşlılarla İletişim

Toplumların kültürel ve ahlaki olgunluğunu yansıtan en önemli göstergelerden biri, yaşlı bireylere karşı sergilenen tutumdur. Yaşlılık hem fiziksel yıpranmışlık hem de hayat tecrübesi bakımından özel bir dönemdir. Bu dönemde birey, daha fazla ilgiye, anlayışa ve saygıya ihtiyaç duyar. İslam dininin yaşlılara yönelik yaklaşımı, yalnızca bireysel ahlak düzeyinde değil; aynı zamanda toplumsal sorumluluklar açısından da son derece kapsayıcı ve duyarlıdır. Hz. Peygamber’in yaşlılarla iletişim tarzı, bu yaklaşımın en somut örneklerini ortaya koymaktadır.

Hiz. Peygamber’in yaşlılarla olan iletişiminde öne çıkan ilk unsur, hürmet ve danışma kültürüdür. O, yaşlılara yalnızca yaş itibarıyla değil, bilgi ve tecrübe açısından da özel bir saygı göstermiş; onları toplumsal karar süreçlerine dâhil etmiş, meclislerinde onlara söz hakkı tanımıştır. Bu yaklaşım, günümüzde “aktif yaşlanma” olarak adlandırılan sosyal politika anlayışının erken örneklerinden biridir. Sahâbîlere hitaben şöyle buyurmuştur: “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”⁷²

Bu hadis, yaşlı bireylere duyulması gereken saygının toplumsal aidiyetin bir ölçütü hâline getirildiğini göstermektedir. Hiz. Peygamber, yaşça büyük olan kişilere konuşma önceliği tanır, toplantılarda onları en öne oturtur ve gençlere her zaman yaşlılara öncelik vermeyi tavsiye ederdi. Bir başka rivayette, Peygamber Efendimizin, ilk selamı yaşça küçük olanın vermesini, ancak sözü yaşça büyük olanın başlatmasını uygun gördüğü bildirilir.⁷³ Bu, iletişimde nezaket, hiyerarşi ve değer aktarımını içeren bir sosyal davranış kılavuzudur.

Hiz. Peygamber, yaşlı bireylerin bazı ibadetleri yerine getirme konusunda yaşadıkları zorluklara da anlayışla yaklaşmıştır. Örneğin yaşlı sahabelere namazda oturarak kılmalarına izin vermiş;⁷⁴ yaşlı bir sahabeye Kur’an öğretirken onun yaşına uygun yumuşak bir yöntem izlemiştir. Bu, sadece fiziksel duruma değil; psikolojik ve duygusal ihtiyaçlara da duyarlılıkla yaklaşan bir iletişim örneğidir.

İslam toplumunda bilgi ve hikmet, yaşla birlikte gelen bir değer olarak kabul edilmiştir. Hiz. Peygamber de bu anlayışı pekiştirerek yaşlı bireyleri yalnızca koruma altında tutmakla kalmamış; toplumsal hafızanın ve bilgeliğin taşıyıcıları olarak görmüştür.

⁷¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 61 (No. 608).

⁷² Ebû Dâvûd, Edeb, 66 (No. 590).

⁷³ Sahih-i Buhari (No. 6231).

⁷⁴ Buhârî, Salât, 111 (No. 722).

Bu bağlamda yaşlılarla kurduğu iletişim, onların bilgi ve tecrübelerinin hem değerli bulunduğunu hem de nesillere aktarılması gerektiğini göstermiştir.⁷⁵

Kur'an-ı Kerîm'de yaşlı bireylerle kurulan saygılı iletişim örnekleri dikkat çekicidir. Hz. İbrahim'in yaşlı ve misafirperver bir ev sahibi oluşu,⁷⁶ Hz. Yakub'un ileri yaşına rağmen oğullarına nasihat etmesi,⁷⁷ yaşlıların bilgelik kaynağı ve rehberlik rolü üstlendiğini gösterir.

Hz. Peygamber de bu rolü toplumsal olarak görünür kılmak istemiştir. Nitekim birçok savaşta, yaşlı sahabelere danışmış; onların görüşlerini önemsemiş ve gençlerin aşırı cesaretine karşı onların itidalli yaklaşımlarına kulak vermiştir. Ayrıca yaşlı bireylerin toplum içindeki saygın konumlarını korumak adına, onlara yüksek sesle konuşulmasını yasaklamış, onları küçük düşürücü hiçbir davranışa müsaade etmemiştir.

4. HZ. PEYGAMBER'İN İLETİŞİMİNDE BEDEN DİLİ

İletişim yalnızca sözle sınırlı kalmayan, çok katmanlı bir etkileşim sürecidir. Modern iletişim biliminde kabul edildiği üzere bir mesajın etkisinin büyük bölümü kelimelerden değil, sözsüz unsurlardan kaynaklanır. Göz teması, jest, mimik, duruş, sessizlik, fiziki temas ve ses tonu gibi sözsüz bileşenler, bireyin duygu ve düşüncelerini daha doğrudan ve etkileyici şekilde yansıtır. Hz. Peygamber'in iletişimi de tam olarak bu bütüncül yapıyı taşır. Onun sözsüz iletişimi, yalnızca bireyler arası bir temas değil; aynı zamanda ahlaki bir yönlendirme, empatik bir yaklaşım ve toplumsal bir dönüşüm aracıdır.⁷⁸

Hz. Peygamber'in muhatabına tüm bedeniyle yönelmesi, göz teması kurarak dikkatle dinlemesi onun içtenliğini ve muhatabına verdiği değeri gösterir. Bu yaklaşım, modern psikolojide “aktif dinleme” olarak tanımlanır. Özellikle çocuklara, kadınlara ve toplumun dışlanan bireylerine bu yolla görünürlük ve değer kazandırmıştır. Göz teması, onun iletişimde eşitlikçi, saygılı ve kapsayıcı tutumunun ilk işaretidir.⁷⁹

Hz. Peygamber, bireylerin sınırlarına saygılı davranarak iletişimde fiziki mesafe ilkesini gözetmiştir. Özellikle kadınlarla olan temasında bu dengeyi korumuş, toplumsal güven ve bireysel mahremiyeti ihlal etmeyecek şekilde hitap etmiştir. Mescid'de kadınlara ayrı giriş kapısı tahsis etmesi ve onları eğitime dâhil etmesi, mahremiyet ile katılımı birlikte yürüten iletişim anlayışının bir yansımasıdır.⁸⁰

Onun yüzü adeta bir duygular atlası gibidir. Sevincini tebessümle, hüznünü gözyaşıyla, öfkesini ise yüz ifadesinin değişimiyle açıkça yansıttı. Bu yönüyle iletişimde yalnızca sözle değil, duygu yüküyle hareket ederdi. Tebessümü her zaman içtendi ve

⁷⁵ Ebû Muhammed'Abdullâh İbn'Abdurrahmân Dârimî, *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2.

⁷⁶ Zâriyât, 51/24-27.

⁷⁷ Bakara, 2/133.

⁷⁸ Kübra Yakut, *Değerler Eğitiminde Örnek Bir Model “Hz Muhammed”* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 22-25.

⁷⁹ Zehra Baysal, , *Hz. Peygamberin Örneği*, 18-22.

⁸⁰ Süleyman Dinçer, “Hz. Muhammed (Sav) Döneminde Çok Kültürlü Toplumsal Yapısıyla Medine’de ‘Birlikte Yaşama Modeli’nin Temelleri” *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2020), 1248-1259.

ölçülüydü; kakhaha atmaz, vakarını korurdu. Bu, onun samimiyetle ciddiyet arasında denge kuran bir iletişimci olduğunu gösterir.

Hız. Peygamber için susmak, iletişimin sona erdiği değil; bazen başladığı andır. Sessizliği, düşünmeye sevk etme, sorumluluk yükleme, mesajı pekiştirme ve alan tanıma amaçlı kullanmıştır. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın vasiyeti veya haccın her yıl farz olup olmadığına dair soruya verdiği sessizlik örnekleri, onun pedagojik suskunluklarını anlamamıza yardımcı olur.⁸¹

Onun tokalaşırken elini hemen bırakmaması, yüzünü çevirerek selam vermesi, çocukları kucağına alması; bedeninin güven, ilgi ve sevgi taşıyabileceğinin göstergesidir. Bu tür fiziksel temaslar; öğretici, şefkatli ve onarıcıdır. Göğse dokunarak dua etmesi gibi örnekler, yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda ruhsal bir etkileşimin de varlığına işaret eder.⁸²

Hız. Peygamber, sözlü anlatımlarını jestlerle desteklemiş; “Müminler birbirine kenetlenmiş bir bina gibidir.” sözünde parmaklarını kenetlemiş, “Takva buradadır.” diyerek göğsünü işaret etmiş ve Veda Hutbesi'nde parmağını göğse kaldırmıştır. Bu jestler, onun çok katmanlı ve görsel hafızaya hitap eden bir iletişim tarzı benimsediğini gösterir.

Yürüyüşü vakur, oturuşu edepli, beden kullanımı dengelidir. Bu zarafet, Kur'an'daki “Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler.”⁸³ ayetiyle de desteklenir. Hız. Peygamber, dokunuşu da rehberlik için kullanmış; omza el koyarak öğüt vermiş, günah işlemeye meyilli bir gencin göğsüne dokunarak dua etmiştir. Bu temaslar daima ölçülü ve onur koruyucu olmuştur. Ayrıca ses tonunu da etkili bir şekilde kullanmış; cehennem azabından söz ederken sesini yükseltmiş, Kur'an tilavetinde ise yumuşatmıştır. Hitaplarında nezaketi daima koruyarak iletişimde derin bir etki bırakmıştır.⁸⁴

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Hız. Peygamber'in iletişim tarzını özellikle dezavantajlı toplumsal gruplarla ilişkileri bağlamında incelemiş; onun sözlü ve sözsüz iletişim pratiklerini, empati, merhamet, adalet ve kapsayıcılık ilkeleri ışığında değerlendirmiştir. Hız. Peygamber'in yaşam pratiği, yalnızca tarihsel bir figürün sözlü anlatımları olmaktan öte, günümüz toplumları için evrensel değerler taşıyan bütüncül bir iletişim modeli sunmaktadır. Özellikle günümüz dünyasında artan toplumsal kutuplaşma, ayrımcılık ve empati yoksunluğu dikkate alındığında, onun iletişim biçiminin modern insana sunduğu çözümler yeniden değerlendirilmelidir.

⁸¹ Emrah Kandemir, “Bir Davetçi Olarak Hız. Muhammed'in (Sav) Rehberliğinde Din Görevlisinin İletişim Dili”, *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 4 (2023), 93–112.

⁸² Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1981), 39/484–486.

⁸³ Furkân, 25/63.

⁸⁴ Toğrul, *Hız. Muhammed ve İletişim*, 60.

H. Peygamber'in iletişim dili; duyarlı, yapıcı, bireyin onurunu önceleyen ve toplumsal birlikteliği tesis eden bir dildir. O, muhatabının dini, cinsiyeti, statüsü, yaşı veya fiziksel durumu ne olursa olsun, iletişimde her bireye insan onuruna yaraşır bir muameleyle yaklaşmış; iletişimi yalnızca sözle değil, mimik, jest, ses tonu ve suskunluk gibi sözsüz unsurlarla da inşa etmiştir.

Modern iletişim kuramlarında yer alan "aktif dinleme", "duyarlı beden dili", "empatik yaklaşım" gibi kavramların pratik karşılıkları, H. Peygamber'in hayatında asırlar önce vücut bulmuştur. Bu yönüyle onun iletişimi, sadece dini tebliğ değil, aynı zamanda sosyal bütünleşmenin bir stratejisi olmuştur.

H. Peygamber'in iletişim tarzında empati, sadece duygudaşlık değil; aynı zamanda sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi de içermektedir. Özellikle yetimler, engelliler, kadınlar, köleler, yaşlılar ve yoksullar gibi toplumun görünmeyen veya dışlanan gruplarıyla kurduğu iletişim, onların yeniden değer kazanmasına ve toplumla bütünleşmesine zemin hazırlamıştır.

Bu kapsayıcı yaklaşım sayesinde, İslam'ın ilk yıllarında farklı kabilelerden, sosyal tabakalardan ve kültürel geçmişlerden insanlar tek bir toplumsal yapı altında adaletli bir biçimde birleşmiş; toplumsal barış, bireylerin hak ve onurunun korunmasıyla sağlanmıştır. Günümüzde bireylerin ötekileştirildiği, sosyal mesafenin artırıldığı toplumsal yapılar dikkate alındığında, H. Peygamber'in uygulamaları barışçıl bir toplumsal model olarak yeniden değerlendirilmelidir.

H. Peygamber'in dezavantajlı gruplarla iletişimi, sadece bireysel merhametin değil, kurumsal ve sistematik bir sosyal adalet anlayışının yansımasıdır. Yetimlerin korunması, engellilere görev verilmesi, kölelerin özgürleştirilmesi, kadınların eğitim hakkına erişimi, çocuklara şefkat gösterilmesi ve yaşlılara danışılması gibi tutumlar, günümüzde "sosyal hizmet" ve "hak temelli yaklaşım" başlıkları altında değerlendirilmektedir.

H. Peygamber, bireyleri pasif nesneler olarak değil, hak sahibi özne olarak görmüş; kimsenin yardım nesnesi değil, hak öznesi olarak kabul edilmesi gerektiği anlayışını yerleştirmiştir. Bu bakımdan onun yaklaşımı, modern sosyal politika uygulamalarının ilham kaynaklarından biri olmaya uygundur.

H. Peygamber'in iletişim biçimi, yalnızca bireysel ilişkilerde değil; eğitim, kamu yönetimi, liderlik ve sosyal hizmet alanlarında da örnek teşkil edecek unsurlar taşımaktadır. Eğitimde bireyin seviyesine uygun anlatım tarzı, temsili anlatım kullanımı ve pedagojik sadelik; öğretmen-öğrenci iletişimi için model niteliğindedir.

Yönetim alanında ise H. Peygamber'in danışmaya açık oluşu, farklı grupların sesini duyurmasına olanak tanınması, kriz anlarında bile sakinliğini koruması ve adalet ilkesinden taviz vermemesi, demokratik liderlik, kriz yönetimi ve katılımcı yönetim bağlamında değerlendirilebilir. Ayrıca kadınların görüşlerine yer vermesi, çocuklarla göz hizasında

iletişim kurması, engellilere görev vermesi gibi eylemler, kapsayıcı sosyal hizmet anlayışının erken örnekleri olarak kabul edilebilir.

Hız. Peygamber'in iletişim tarzı, yalnızca bir inanç grubuna değil; her kesimden insana hitap eden evrensel ilkeler içermektedir. Çünkü bu tarz, insanı merkeze alan, duygusal zekâyı harekete geçiren, adaleti ve merhameti dengeleyen bir yapı sunmaktadır. Bu bağlamda O'nun iletişim anlayışı; dinler arası diyalog, kültürel çoğulculuk, empatik liderlik, şiddetsiz iletişim ve sosyal kapsayıcılık gibi alanlarda referans alınabilir nitelikte evrensel bir modeldir.

Bu model, bugün bireyler arası iletişimden toplumsal ilişkilere, eğitimden kamusal yönetime kadar birçok alanda uygulanabilir ve geliştirilebilir. Onun iletişimi, sadece sözle değil; eylemle, duyguyla, beden diliyle ve sessizlikle mesaj üretmenin ahlaki ve insani bir örneğini sunar.

Hız. Peygamber'in iletişim pratiği, sadece bir dini figürün değil; aynı zamanda ahlaki bir iletişim modelinin temsilcisidir. O, sözle davranışı, duyguyla düşüncüyü, adaletle merhameti, bireysel ilgiyi toplumsal yapıyla bütünleştirmiştir. Bu araştırma, onun iletişim biçiminin hem bireysel düzeyde sağlıklı ilişkiler inşa etmeye hem de toplumsal düzeyde adalet, huzur ve kapsayıcılık temelli yapılar oluşturmaya elverişli olduğunu göstermiştir. Günümüzün ihtiyaç duyduğu anlayış temelli iletişim, şefkatli liderlik ve hak temelli sosyal sistemler, Hız. Peygamber'in hayatında yaşayan bir örnek olarak karşımızda durmaktadır.

Yazarlık Katkısı

Araştırma çift yazarlı olarak yürütülmüş olup, yazarlık katkısı:

1. Sorumlu Yazar: Hüsnü Tarık KARAGÖZ: Kavramsallaştırma, metodoloji, veri toplama analiz ve yazma: (%70),
2. Yazar: Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN: Veri iyileştirme, inceleme ve düzeltme: (%30).

Yazarlar olarak aramızda ve/veya başka kurum ve kuruluşlarla herhangi bir çıkar çatışması durumu bulunmamaktadır.

Etik Kurul Beyanı

Bu makale ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN danışmanlığında yürütülen "Hız. Muhammed'in Sosyal Hayatta Kullandığı İletişim Dili" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktan, Hamza. "Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'anî Yaklaşım". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 59-79.
- Avcı, Gül Rabia. "İslam'da Kadın". *Genç Atabe Dergisi* 3 (2022), 45-48.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti, ts., V/411.
- Bayram, Halime. "Hz. Peygamber'in (Sav) Kadın Dindarlığına Dair Uygulamaları". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2015), 85-96.
- Baysal, Zehra. *Hz. Peygamberin Örneğiğinde Sözsüz İletişim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Berki, Şakir. "İslam Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet Teşkilatı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1-4 (1960), 35-43.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870). *et-Târihu'l-Kebîr*, Haydarâbâd 1941.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîh-i Buhârî)*, thk. Muhammed Zühaylî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Çakmak, Mustafa. *Çağdaş Batı ve İslam Düşüncesinde Dinsel Kapsayıcılık*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Çolak, Fatma Nesibe - Cansu Kaya. "August Bebel'in Düşünce Dünyasından Bir Kesit: Din, İslam ve Hristiyanlık Üzerine Değerlendirme". *Akademik Hassasiyetler* 11/26 (2024), 347-371.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. Sünen, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârimî, Beyrut: Dâru'l-Muayyed, 1987.
- DeVito, Joseph A. *The Interpersonal Communication Book*, Instructor 1/18 (2019), 521-532.
- Dikmen, Hamit. "Hz. Peygamber'de Hoşgörü Ve İnsan Sevgisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 3/2 (Haziran 2003), 129-138.
- Dinçer, Süleyman. "Hz. Muhammed (Sav) Döneminde Çok Kültürlü Toplumsal Yapısıyla Medine'de 'Birlikte Yaşama Modeli'nin Temelleri". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2020), 1248-1259.
- Recep Erkocaaslan, "Kur'an'da İsmi Zikredilen Tek Sahâbî Zeyd B. Hârise'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslâm'a Hizmetleri" *Journal of International Social Research* 11/56 (2008), 986-991.
- Erul, Bünyamin. "Zeyd b. Hârise" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 44/319-320.
- Eş'as, Ebû Dâvûd, Süleyman. Sünen, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrut: Dâru İhyâi's-Sünne, ts.
- Fayda, Mustafa. "Bilâl-i Habeşî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992, 6/152-153.
- Fiske, John. *İletişim Çalışmalarına Giriş*. çev. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Haccâc, Müslim b. *el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîh-i Müslim)*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr. *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik bin Hişâm el-Himyeriy. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim Ebyarî, Abdu'l-Hafız Şelebî. Beyrut: Daru İbni Kesir, 2005.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. Sünen, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1961.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd. *Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1957.
- Kandemir, Emrah. "Bir Davetçi Olarak Hz. Muhammed'in (Sav) Rehberliğinde Din Görevlisinin İletişim Dili" *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 4 (2023), 93-112.

- Karakuş, Züleyha. “Hz. Peygamber’in Köle ve Cariyeleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Kirici, Enes Hamza. *H. Muhammed’in İkili İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Koç, Yusuf. “Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in Uygulamaları”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (2020), 159–200.
- Kula, Naci. “Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed’in Örnekliliği (Çorum Örneği)”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011), 163–194.
- Kur’ân Yolu. Erişim 16 Nisan 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Lucas, Stephen E. - Stob, Paul. *The Art of Public Speaking*, New York: McGraw-Hill, 2020.
- Macit, Yusuf. “Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği”. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2012), 29–44.
- Mahmudov, Elşad. “Zâtüsselâsil Seriyyesi”. *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), 44/153-154.
- McQuail, Denis - Sven Windahl. *Communication Models for the Study of Mass Communications*. London: Routledge, 2015.
- Metin, İsmail. “Hz. Peygamber’in Çocukları Şiddet, İhmal ve İstismardan Korumaya Yönelik Tutumu”. *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu, Mevlid-i Nebi Sempozyumu, Peygamberimiz ve Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Metin, İsmail. “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022). <https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1179643>
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi‘u’s-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru’l-İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. Sünenü’n-Nesâî, thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1991.
- Özenç, Fikret. “Dini Çeşitlilik Açısından Siyer Öğretimi”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2019), 7–18.
- Rosenberg, Marshall B. - Eisler, Riana *Life-Enriching Education: Nonviolent Communication Helps Schools Improve Performance, Reduce Conflict, and Enhance Relationships*. PuddleDancer Press, 2003.
- Rogers, Carl R. “The Necessary and Sufficient Conditions of Therapeutic Personality Change”. *Journal of Consulting Psychology* 21/2 (1957), 95–103.
- Selek Öz, Cihan - Serdar Orhan. “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”. *Çalışma İlişkileri Dergisi* 3/2 (2012), 36–48.
- Şaka, Fuat. “Hz. Muhammed (Sas)’in Yetimlerle İlişkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Telli, Hasan. “Çocuk ve Ölüm Bağlamındaki Olaylara Hz. Peygamber’in Yaklaşımı”. *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu, İslâm ve Çocuk Tebliğler Kitabı*. Şanlıurfa: H. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., 2021.
- Tirmizî, Ebû İsa. Sünen, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2000.
- Toğrul, Hüseyin. “Hz. Muhammed ve İletişim”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Turner, John C. - Tajfel, Henri. “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior”. *Psychology of Intergroup Relations* 5 (1986), 7–24.
- Ürker, Şule. “Türk Mevzuatında Özürlülük Terminolojisi”. *OZ-VERİ* 7/1 (2010), 1583-1592.
- Yakut, Kübra. *Değerler Eğitiminde Örnek Bir Model: “Hz Muhammed”*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2023.